

Maria Łukaszek*

RYZYKOWNE ZACHOWANIA SEKSUALNE MĘŻCZYŹN ODBYWAJĄCYCH KARĘ POZBAWIENIA WOLNOŚCI

Ryzykowne zachowania seksualne jako symptomy niedostosowania społecznego

Przyjmuje się, iż zachowania ryzykowne to wszelkie działania, które wiążą się z możliwością wystąpienia negatywnych konsekwencji, zarówno dla zdrowia fizycznego i psychicznego jednostki, jak i jej otoczenia społecznego (Szymańska 2002, s. 11). W tym kontekście za ryzykowne zachowania seksualne należy więc uznać takie, które mogą skutkować między innymi: zarażeniami chorobami przenoszonymi drogą płciową, w tym zakażeniami HIV, zaburzeniami seksualnymi, przedmiotowym, eksploatorskim podejściem do partnera, konsumpcyjnym traktowaniem aktu seksualnego, skupieniem się na sferze doznań fizycznych z całkowitym pominięciem dążenia do budowania lub wzmacniania więzi emocjonalnej pomiędzy partnerami, promiskuityzmem, nieumiejętnością wchodzenia w trwałe i satysfakcjonujące związki partnerskie, przypadkowymi, niepożądanymi i nieplanowanymi ciążami.

Zazwyczaj wśród ryzykownych zachowań seksualnych wymienia się: wczesną inicjację seksualną, kontakty seksualne z licznymi partnerami, pomiędzy którymi nie istnieje więź emocjonalna, lekceważenie bezpieczeństwa własnego i partnera, przejawiające się np. rezygnowaniem ze stosowania antykoncepcji, nawet w kontaktach z przypadkowymi, nieznanymi sobie osobami, świadczenie i korzystanie usług seksualnych, a także stosowanie przemocy seksualnej.

W publikacjach z zakresu resocjalizacji (por.: Urban 2000 i 2005, Stanik 2007, Wysocka 2008, Łukaszek 2013) wielokrotnie podkreślano, iż nieodpowiedzialne zachowania seksualne należy traktować jako symptomy niedostosowania społecznego, wymagające adekwatnych oddziaływań resocjalizacyjnych. Stanowią one istotny element stylu życia osób niedostosowanych społecznie. Fakt ten wynika przede wszystkim ze:

***Maria Łukaszek** – doktor pedagogiki, adiunkt na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Rzeszowskiego.

- specyficznej hierarchii wartości deklarowanych i realizowanych przez tę grupę osób,
- dogmatycznej integracji postaw jednostek niedostosowanych, która cechuje się skłonnością do bezdyskusyjnego przyjmowania norm i wzorów zachowań członków grup podkulturowych oraz brakiem jakichkolwiek prób przeciwstawienia się presji otoczenia,
- doświadczeń odurzania się i uzależnienia od środków psychoaktywnych,
- psychopatycznej struktury osobowości części osób.

Stwierdzono, iż osoby społecznie niedostosowane prezentują hierarchię wartości odmienną od wzorcowej – realizowanej przez ogół społeczeństwa. Przykładowo, z badań Franciszka Kozaczuka wynika, że wśród osadzonych, w grupie recydywistów penitencjarnych, wartości hedonistyczne i witalne zajmują w systemie wartości miejsce pierwsze (22,48% wariancji ocen), zaś w grupie pierwszy raz karanych – miejsce czwarte (8,077% wariancji ocen). Wartości hedonistyczne i witalne w hierarchii wzorcowej plasują się na szóstym, ostatnim miejscu (Kozaczuk 2009, s. 228). Analiza „Testu przysłów” dowiodła, iż skazani odbywający karę pozbawienia wolności bardzo silnie identyfikują się z grupą przysłów nawiązujących do stylu życia gloryfikującego wartości hedonistyczno-witalne i złodziejski styl życia np.: „Wódka grzeje, wódka chłodzi, wódka nigdy nie zaszkodzi”, „Jak się bawić, to się bawić, spodnie sprzedać, frak zastawić”, „Człowiek raz umiera, raz żyje, tyle jego, co użyje”, „Cudze zawsze lepsze”, „Grzeszyć niedrogo kosztuje, a słodko smakuje”, „Używaj świata póki służą lata” (Kozaczuk 2009, s. 227).

Wśród nieletnich, mających konflikt z prawem wartości konsumpcyjne (wygodne życie, komfort, dobra materialne, pieniądze, spryt życiowy) zajmują w hierarchii miejsce drugie, wśród uczniów ZSZ i LO są wykazywane dopiero na miejscu szóstym (Kozaczuk 2005, s. 74).

Podjęcie ryzykownych zachowań seksualnych jest charakterystyczne dla członków grup subkulturowych. Cechuje ich bowiem dogmatyczna integracja postaw, przejawiająca się w respektowaniu niekiedy nawet absurdalnych norm grupowych (Górski 1985, s. 76). Osoby wywodzące się z rodzin dysfunkcyjnych, w których występują ostre konflikty, brak jest wsparcia emocjonalnego, zaspokojenia potrzeb: miłości, akceptacji, bezpieczeństwa, przynależności, „lgną” do rówieśników o podobnych problemach. Chcąc stać się pełnoprawnym członkiem grupy „zawieszają lub porzucają swoje dotychczasowe wartości, zasady, gdyż grupa wymaga lojalności” (Kurzepa 2007, s. 191) i podejmują aktywność rekomendowaną przez rówieśni-

ków – czyli między innymi urozmaiconą, ryzykancką aktywność seksualną (Łukaszek 2003). Gwarantuje ona w ich mniemaniu status kogoś dorosłego i ważnego (Urban 2000, s. 53). Wszelkie próby niedostosowania się do wzorów zachowań preferowanych przez członków grupy skutkują odrzuceniem (por.: Urban 2005). To poczucie zagrożenia odrzuceniem przez społeczność podkulturową powoduje jeszcze bardziej konsekwentne realizowanie dogmatycznych poglądów i dążeń, także w sferze seksualnej.

Ryzykowne zachowania seksualne współwystępują z problemem odurzenia się i uzależnienia od środków psychoaktywnych. Stwierdzono, że już w fazie eksperymentowania z substancjami toksycznymi dochodzi do lekceważenia zasad moralnych w sferze seksualnej. Pojawia się większa gotowość do podejmowania aktywności seksualnej, zwiększa się liczba kontaktów seksualnych w zróżnicowanych formach, obniża się wybiórczość partnerów, dochodzi do sytuacji zapominania lub rezygnowania z antykoncepcji, kształtują się postawy promiskuitywne (por.: Ford 1991, s. 138-141; Rodgers 1995, s. 44-46; Izdebski, Walendzik 2000, s. 114) oraz ujawnia, wynikająca z osłabienia hamulców w sytuacji silnego pobudzenia, agresja seksualna (Cekiera 1985, s. 64).

Sytuacja uzależnienia od środków psychoaktywnych wiąże się przede wszystkim z: utrudnionym podejmowaniem odpowiedzialnych decyzji dotyczących życia seksualnego, podejmowaniem się świadczenia usług seksualnych w zamian za środki niezbędne do zaopatrzenia się w narkotyki (por.: Izdebski, Walendzik 2000, s. 113; Woronowicz 2003, s. 173-183), stosowaniem przemocy seksualnej wobec partnerów, w tym także dopuszczaniem się gwałtów, ekshibicjonizmem, wykorzystywaniem seksualnym dzieci (Woronowicz 2003, s. 49; Lew-Starowicz 2004, s. 31- 32; Gordon 2000, s. 53-54). Stwierdzono, że osoby używające narkotyków działających stymulująco, statystycznie częściej podejmują ryzyko seksualne. Odurzenie się tymi środkami zwiększa bowiem natężenie i częstość kontaktów seksualnych, powoduje wzrost liczby partnerów seksualnych, doprowadza do rzadszego stosowania prezerwatyw lub stosowania ich w sposób nieprawidłowy. Dodatkowo wydłużenie czasu stosunku po użyciu stymulantów prowadzi do uszkodzenia błon śluzowych, zwiększając tym samym ryzyko zakażeń HIV (por.: Rodgers 1995, Izdebski, Walendzik 2000; Woronowicz 2003).

Stwierdzono, iż osoby zagrożone niedostosowaniem społecznym i niedostosowane społecznie, które odurzały się narkotykami lub wykazywały objawy zagrożenia uzależnieniem alkoholowym, w zdecydowanie wyższym odsetku niż pozostali respondenci podejmowały wczesną inicjację seksualną, odbywały kontakty waginalne, ale też oralne i analne, rezygnując najczęściej ze stosowania antykoncepcji. W wyższym odsetku deklarowały też:

większą liczbę partnerów seksualnych, podejmowanie dobrowolnych kontaktów seksualnych przed ukończeniem 15. roku życia z osobą co najmniej 5 lat starszą, stosowanie przemocy seksualnej wobec innych, a także świadczenie usług seksualnych oraz gotowość do jej podjęcia w przyszłości (Łukaszek 2013, s. 229-230, 261).

Skłonność do podejmowania ryzykownych zachowań seksualnych osób odbywających karę pozbawienia wolności należy także łączyć z zaburzoną – psychopatyczną strukturą osobowości części z nich (por.: Pospiszyl 2000, 2005; Radochoński 2000, Pastwa-Wojciechowska 2004, 2013). Seksualność tej grupy osób przedstawiana jest często jako polimorficzna lub wielopostaciowa perwersja. J. R. Meloy zaproponował następujące jej cechy:

- poszukiwanie licznych partnerów seksualnych (przypadkowi partnerzy, brak odpowiedzialności za skutki aktywności seksualnej),
- bezduszość i brak empatii (przedmiotowe traktowanie partnerów w skrajnych przypadkach prowadzące do sadyzmu seksualnego; traktowanie uczuciowości innych jako oznaki ich słabości),
- brak więzi, szczególnie emocjonalnej z drugą osobą,
- poszukiwanie silnych wrażeń, objawiające się między innymi podejmowaniem ekscytującej i odbiegającej od obowiązujących norm aktywności seksualnej,
- nierealistyczne, nieadekwatnie zawyżone poczucie własnej wartości,
- poczucie uprzywilejowania, powodujące skupianie się jedynie na osiągnięciu własnej satysfakcji seksualnej,
- dewaluacja i uprzedmiotowienie obiektu seksualnego – koncentracja na ciele lub jego fragmentach, z pominięciem sfery psychicznej i emocjonalnej partnera,
- przewaga zachowań z użyciem przemocy,
- ciągle poszukiwanie nowych partnerów seksualnych – zapewniających coraz bardziej wyszukane formy kontaktów seksualnych i, co za tym idzie, silniejsze wrażenia (za: Pastwa-Wojciechowska 2013, s. 192-199).

Stwierdzono, iż psychopatia współwystępuje z niektórymi parafiliami: sadyzmem (bierny, fantazyjny, agresywny, zoosadyzm, wampiryzm

seksualny, raptofilia, nekrosadyzm, sadyzm psychiczny), pedofilią, kazi-rodztwem oraz uzależnieniami od substancji psychoaktywnych (Pastwa-Wojciechowska 2013, s. 203-216).

Podjmując temat osobowości psychopatycznej należy podkreślić, iż jej główną cechą jest szeroko rozumiana agresywność. Odnosząc się do tego Stephen Porter, Michael Campbell, Michael Woodworth i Ann Birt zaproponowali nową konceptualizację pojęcia przestępcy-psychopaty, dopuszczającego się przestępstw seksualnych – „sexual psychopath” (cyt. za: Pastwa-Wojciechowska 2013, s. 187-188). Autorzy stwierdzili, iż przemoc seksualna stosowana przez jednostki psychopatyczne wiąże się z unikalnym, powtarzającym się wzorem zachowania seksualnego, motywacją: np. poszukiwaniem silnych wrażeń oraz bezwzględnością zachowania – choćby bezpodstawną przemocą (Pastwa-Wojciechowska 2013, s. 188).

Analizując zagadnienie ryzykownych zachowań seksualnych trzeba pamiętać, iż stanowią one ważny element podkultury więziennej (por.: Szaszkie-wicz 1997, Kędziński 2008). Najbardziej znany obowiązujący w tej subkulturze mechanizm to „przecwelenie”, oznaczające karę w postaci degradacji winnych, którzy złamali zasady kodeksu grypsujących, powodujące zepchnięcie ich na dno hierarchii. „Przecwelenie” w większości przypadków wiąże się ze stosowaniem przemocy seksualnej, począwszy od puszczania „wiąchy”, czyli obelżywych zwrotów, obelg w żeńskiej formie, np. „mineciaro”, „prostyuto”, „parowo” oraz wulgarnego składania propozycji seksualnych, poprzez „wypłacanie parola” – czyli dotknięcie lub uderzenie peni-sem odkrytej części ciała – najczęściej twarzy, aż do homoseksualnego gwałtu poprzedzonego zazwyczaj pobiciem oraz perwersyjnego gwałtu zbiorowego (Szaszkiewicz 1997, s. 67; por.: Moczydłowski 1991, s. 50; Kędziński 2008, s. 40).

Ryzykowne zachowania seksualne mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności wynikają często z blokady realizacji potrzeb w instytucji izolacyjnej. Przykładowo, blokada potrzeby seksualnej prowadzi do podejmowania zastępczych kontaktów seksualnych ze współosadzonymi; potrzeby bezpieczeństwa – do podejmowania aktywności seksualnej z jednostką stojącą wysoko w hierarchii podkulturowej, co gwarantuje nietykalność; potrzeby posiadania dóbr materialnych, np. papierosów, konserw, materiałów pornograficznych – do uiszczania opłat w formie usług seksualnych (por.: Przybyliński 2007, s. 147). Proces prizonizacji, który następuje w czasie odbywania kary pozbawienia wolności skutkować może pełną akceptacją podkultury więziennej, więc także uznania za normę wszelkich ryzykownych zachowań seksualnych, w szczególności znęcania się seksualnego jako formy regulowania nieformalnych struktur podkultury.

Agresja seksualna osób wchodzących w konflikt z prawem

W celu ukazania szerszego kontekstu aktywności seksualnej osób odbywających karę pozbawienia wolności, przeprowadzono szczegółową analizę statystyk Służby Więziennej (sw.gov.pl). Po dokonaniu zestawień z lat 2001-2002 stwierdzono, że wśród ogółu tymczasowo aresztowanych i skazanych spory odsetek to osoby posiadające orzeczenie o popełnieniu przestępstw przeciwko wolności (Kodeks Karny 1969 r.) oraz przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości (Kodeks Karny 1997 r.).

Orzeczenia wykonywane (na podstawie kk z 1969 r.) dotyczą średnio w analizowanych latach: z art. 168§1 – 1,35% osób; z art. 168§2 – 0,72% osób, z innych – 0,58% osób (art. 168 kk – zgwałcenie; art. 169 kk – czyn niezgodny z osobą pozbawioną zdolności rozpoznawania znaczenia czynu lub kierowania swym postępowaniem; art. 170 kk wykorzystywanie stosunku zależności lub krytycznego położenia dla doprowadzenia innej osoby do czynu niezgodnego – por.: Filar 2000).

Orzeczenia wykonywane (na podstawie kk z 1997 r.) dotyczą średnio w analizowanych latach: z art. 197§1 – 1,81% osób, z art. 197§2 – 0,22% osób, z art. 197§3 – 0,99% osób, z art. 198-205 – 1,44% osób (art. 197 kk – zgwałcenie; art. 198 kk – wykorzystanie seksualne osoby bezradnej lub niepoczytalnej; art. 199 kk przestępstwo nadużycia zależności dla wymuszenia zachowań seksualnych; art. 200 kk przestępstwo podjęcia czynności seksualnych z osobą poniżej 15. roku życia; art. 201 kk kazirodztwo; art. 202 kk rozpowszechnianie i inne formy kontaktów z pornografią; art. 203 i 204 kk różnorodne czyny „okołoprostytycyjne” – por.: Filar 2000).

Zaprezentowana powyżej skłonność do agresji seksualnej osób odbywających karę pozbawienia wolności jest także widoczna w statystykach dotyczących drastycznych przejawów podkultury więziennej – w szczególności zgwałceń współosadzonych oraz znęcania się, które w większości także zawiera elementy przemocy seksualnej, np. w formie werbalnej (tab. 1).

Z danych wynika, iż w latach 2004-2012 średnia zgwałceń to 0,007% – przy czym najwyższy wskaźnik zanotowano w latach 2009-2010. Jeśli chodzi o liczbę uczestników zgwałcenia, to wyniosła średnio 0,02%, stąd wniosek, iż w większości musiały to być akty zbiorowe. Biorąc pod uwagę kategorię znęcania się, to średnia zdarzeń wyniosła 0,082%, zaś średnia uczestników, którzy brali w nim udział, to 0,267%.

Tabela 1

Drastyczne przejawy podkultury więzienniczej wśród tymczasowo aresztowanych, skazanych i ukaranych w zakładach karnych w latach 2004-2012

Rok	Zgwałcenia				Znęcanie się, w tym także inne poza gwałtem formy przemocy seksualnej			
	Liczba zdarzeń	Odsetek w populacji	Liczba uczestników	Odsetek w populacji	Liczba zdarzeń	Odsetek w populacji	Liczba uczestników	Odsetek w populacji
2012	2	0,002	4	0,005	53	0,063	169	0,200
2011	4	0,005	14	0,017	67	0,081	210	0,254
2010	5	0,006	8	0,010	65	0,078	201	0,243
2009	10	0,012	24	0,028	66	0,077	217	0,254
2008	9	0,011	27	0,031	78	0,091	220	0,256
2007	6	0,007	19	0,021	89	0,099	300	0,334
2006	5	0,006	14	0,016	83	0,095	278	0,318
2005	6	0,007	21	0,025	73	0,088	247	0,298
2004	8	0,010	30	0,037	58	0,072	220	0,249

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SW (sw.gov.pl).

Choroby przenoszone drogą płciową, w tym zakażenia HIV wśród tymczasowo aresztowanych i skazanych w zakładach karnych

Jak wiadomo, efektem podejmowania ryzykownych zachowań seksualnych są, między innymi, zakażenia chorobami przenoszonymi drogą płciową, w tym zakażenia HIV.

Ze statystyk SW z ostatnich pięciu lat wynika, iż zakażenia chorobami przenoszonymi drogą płciową stanowią duży problem w zakładach karnych, dotyczą bowiem średnio 0,127% tymczasowo aresztowanych bądź skazanych. Wskaźnik nowo wykrytych zakażeń chorobami przenoszonymi drogą płciową wyniósł więc średnio 60 na 100 tys., zaś ogółem dotychczasowych zakażeń – 127,2 na 100 tys. W Polsce, w roku 2010, wskaźnik zapadalności wśród mężczyzn na kiłę wynosił 3,58, zaś na rzeżączkę 1,4; wśród kobiet kolejno 1,29 i 0,14 (Czarkowski, Rosińska, Sadkowska-Todys 2012, s. 217), czyli był kilkadziesiąt razy niższy niż wśród odbywających karę pozbawienia wolności.

Problem zakażeń HIV odnosi się na przestrzeni rozpatrywanego okresu do 0,246% osób tymczasowo aresztowanych i skazanych. Nowo wykrytych zakażeń zanotowano 0,073%, co dało wskaźnik 72,9 zakażeń na 100 tys. osób – który jest ponad 29 razy wyższy niż wskaźnik w Polsce – 2,5 (Czarkowski, Rosińska, Sadkowska-Todys 2012, s. 208).

Założenia metodologiczne badań

Prezentowany materiał to część wyników badań pilotażowych (badania właściwe zaplanowano na 2014 r.). Głównym ich celem jest diagnoza postaw mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności wobec życia seksualnego i partnerek seksualnych. Wśród celów szczegółowych wyodrębniono poznanie: doświadczeń seksualnych na różnych etapach życia respondentów; relacji z żonami/partnerkami życiowymi; poglądów na temat relacji pomiędzy partnerami życiowymi i seksualnymi; poglądów na temat przemocy seksualnej pomiędzy skazanymi, a także roli czynników objętych badaniami, takich jak: socjodemograficzne, partnerskie, rodzinne, seksualne i związane z karalnością sądową w różnicowaniu postaw badanych mężczyzn wobec życia seksualnego i partnerek seksualnych.

Pilotaż przeprowadzono na terenie Zakładu Karnego w Rzeszowie¹

¹ZK w Rzeszowie-Załężu jest największą jednostką penitencjarną (pojemność 1002 osób), podległą OISW w Rzeszowie. Jest to zakład typu zamkniętego, przeznaczony dla recydywistów penitencjarnych. W jego strukturze funkcjonuje 11 oddziałów: dla tymczasowo aresztowanych, skazanych recydywistów penitencjarnych, skazanych odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy w zakładzie karnym typu zamkniętego, pół-

Tabela 2

Choroby weneryczne i zakażenia HIV wśród tymczasowo aresztowanych i skazanych
w zakładach karnych w latach 2008-2012

Rok	Choroby weneryczne			HIV				
	Nowo wykryte	Odsetek w populacji	Wg stanu 31.12. danego roku	Odsetek w populacji	Nowo wykryte	Odsetek w populacji	Wg stanu 31.12. danego roku	Odsetek w populacji
2012	50	0,062	74	0,092	34	0,042	112	0,139
2011	47	0,059	90	0,113	48	0,060	171	0,214
2010	50	0,063	109	0,138	52	0,066	179	0,226
2009	69	0,084	176	0,214	72	0,088	251	0,305
2008	26	0,032	64	0,079	88	0,108	281	0,346

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SW (sw.gov.pl).

(kwiecień 2013). Zebrano 88 ankiet², z czego do analizy wykorzystano 72).

Ze względu na specyfikę próby badawczej badania były prowadzone w kilkuosobowych grupach. Autorka przeprowadziła je osobiście. Ze względu na tematykę ankiety, respondenci mieli zagwarantowaną pomoc specjalistyczną (edukatora seksualnego oraz psychologa).

Zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, technikę stanowiła ankieta. W kwestionariuszu ankiety liczącym 34 pytania wykorzystano zestaw narzędzi opracowanych przez autorkę:

- Kwestionariusz doświadczania przemocy seksualnej przed uzyskaniem pełnoletniości,
- Kwestionariusz – Skazani w relacjach z żonami/partnerkami życiowymi – doświadczenia i opinie,
- Kwestionariusz biografii seksualnych mężczyzn, zawierający między innymi Skalę oceny ryzykowności zachowań seksualnych mężczyzn oraz Skalę respektowania kryteriów partnerskiej normy seksualnej,
- Kwestionariusz – Aktywność seksualna skazanych mężczyzn w czasie odbywania kary pozbawienia wolności – doświadczenia i opinie,
- Kwestionariusz danych o badanym.

Dobór badanych miał charakter losowy. Z wylosowanej próby wyłącznie skazanych poniżej normy intelektualnej (warunkującej zrozumienie treści pytań) oraz tych, którzy nie udzielili zgody na udział w badaniu.

Badani stanowili różnorodną grupę. Ich wiek wahał się pomiędzy 22. a 61. rokiem życia (średnia wieku: 35,3 roku). Spośród respondentów 52,8% odbywało karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, 19,4% po raz drugi, 11,1% po raz trzeci, 11,1% po raz czwarty, zaś pozostałe 5,6% po raz piąty lub szósty. Średnia, łączna długość odbywania kar w instytucjach penitencjarnych to 6 lat. Spośród wszystkich respondentów 38,9% odbywało karę w zakładzie typu półotwartego, 61,1% typu zamkniętego.

otwartego i otwartego, skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo, w tym sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, skazanych uzależnionych od środków odurzających lub psychotropowych, skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa jednostki oraz ośrodek diagnostyczny (sw.gov.pl).

²Odrzucono 16 ankiet ze względu na: braki w odpowiedziach przekraczające 50%, odpowiedzi niezgodne z instrukcją, odpowiedzi przypadkowe, zrezygnowanie w czasie badania.

W grupie badanych 50% odbywało karę pozbawienia wolności w systemie zwykłym, 30,6% w terapeutycznym, zaś 19,4% w systemie programowanego oddziaływania.

Wybrane rezultaty z badań pilotażowych

Zaprezentowany materiał jest próbą udzielenia odpowiedzi na pytanie o stopień ryzykowności zachowań seksualnych mężczyzn, odbywających karę pozbawienia wolności oraz stopień respektowania przez nich seksualnej normy partnerskiej. Dodatkowo, starano się poznać relacje pomiędzy uwarunkowaniami seksualnymi oraz doświadczeniami karalności sądowej respondentów a stopniem ryzykowności ich zachowań seksualnych oraz respektowania seksualnej normy partnerskiej.

Dotychczas w literaturze przedmiotu wielokrotnie przedstawiano wyniki badań, które zawierały informacje o podejmowaniu przez różne grupy respondentów zachowań seksualnych, w tym także ryzykownych. W analizach przedstawiane były informacje o tym, jak wysoki odsetek respondentów podjął w swoim życiu poszczególne zachowania ryzykowne, np. współżył z obcą sobie osobą, świadczył usługi seksualne. Niestety, na podstawie takiej wiedzy nie można rozstrzygnąć, czy podjęcie ryzyka w sferze seksualnej było epizodem, czy też podejmowanie ryzykownych zachowań seksualnych dotyczy wielu ich rodzajów, ma charakter utrwalony i jest elementem stylu życia respondentów. To pytanie stało się motywem podjęcia się przez autorkę pierwszej (zapewne niedoskonałej) próby skonstruowania skali ryzykowności zachowań seksualnych mężczyzn.

Opierając się na przytoczonych wyżej definicjach oraz sugestiach sędziów kompetentnych założono, iż za ryzykowne zachowania seksualne należy uznać przede wszystkim: podejmowanie kontaktów seksualnych przed osiągnięciem pełnoletniości, w szczególności zaś przed ukończeniem 15. r. ż., podejmowanie kontaktów seksualnych z licznymi partnerami, brak więzi emocjonalnej pomiędzy partnerami seksualnymi, rezygnowanie z używania prezerwatyw, podejmowanie kontaktów seksualnych będąc w stanie upojenia alkoholowego lub odurzenia narkotykowego bądź z partnerem w stanie odurzenia środkami psychoaktywnymi, podejmowanie aktywności seksualnej o charakterze komercyjnym (świadczenie i korzystanie z usług), stosowanie przemocy seksualnej.

W celu skonstruowania skali ryzykowności zachowań seksualnych przygotowano listę 22 ryzykownych zachowań seksualnych (ich dobór został skonsultowany z sędziami kompetentnymi – Absolwentami Podyplomowego Studium Wychowania Seksualnego w Warszawie – badanie sondażowe).

Uwzględniając częstotliwość podejmowania wybranych zachowań seksualnych oraz wiek, w którym respondenci mieli pierwsze doświadczenia tego typu, nadawano punkty. Maksymalna liczba punktów wyniosła 116. Na tej podstawie wyznaczono siedmiostopniową skalę ryzykowności zachowań seksualnych (tab. 3).

Tabela 3

Stopień ryzykowności zachowań seksualnych mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności

Stopień ryzykowności zachowań seksualnych	Liczba	%
Brak zachowań ryzykownych	0	0,0
Nikły stopień ryzykowności	0	0,0
Niski stopień ryzykowności	3	4,2
Umiarkowany stopień ryzykowności	10	14,1
Znaczny stopień ryzykowności	25	35,2
Wysoki stopień ryzykowności	31	43,7
Wybitny stopień ryzykowności	2	2,8
Razem	72	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania pilotażowego.

W czasie analizy materiału diagnostycznego stwierdzono, iż w odniesieniu do ponad 46% mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności, opierając się na określonych powyżej wskaźnikach, możemy mówić o wybitnym bądź wysokim stopniu ryzykowności podejmowanych przez respondentów zachowań seksualnych, zaś w odniesieniu do 35% o znacznym. Jedyne deklaracje 4,2% mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności upoważniają do wnioskowania niskiego stopnia ryzykowności (tab. 3).

Analiza poszczególnych wskaźników, które uwzględniono przy konstruowaniu skali ryzykowności zachowań seksualnych ujawniła liczne prawidłowości, jednak ze względu na ograniczenia objętościowe niniejszego artykułu zostaną przedstawione jedynie wybrane.

Analizując dane stwierdzono, że średnia wieku inicjacji seksualnej (uwzględniając kontakty waginalne, oralne i analne) badanych wyniosła 16,38 roku, co w porównaniu do reprezentacyjnych badań ogólnopolskich (Izdebski 2012, s. 759) – 18,1 roku – daje dużą różnicę. Dodatkowo, aż 26,8% mężczyzn zadeklarowało inicjację przed ukończeniem 14 lat, 28,2% w wieku 15-16 lat.

Ponad 70% badanych ujawniło doświadczenia kontaktów seksualnych z osobami całkiem obcymi, niemal 79% z osobami bardzo słabo znanymi,

na których badanym mężczyznom wcale nie zależało. Ponadto, 56% respondentów stwierdziło, iż miało kontakty seksualne z osobami mało znanymi lub całkiem obcymi bez użycia prezerwatywy.

Analizując zachowania seksualne o charakterze przemocowym stwierdzono, że: 10% respondentów zadeklarowało, iż przynajmniej raz w życiu zmusiło inną osobę do kontaktu waginalnego, 11% do oralnego, zaś 7% do analnego. Niemal 40% mężczyzn ujawniło, iż podejmowali współżycie z osobami, które nie ukończyły 15 lat.

Spośród badanych mężczyzn 70% stwierdziło, iż podejmowało współżycie w stanie upojenia alkoholowego, zaś 32% odurzenia narkotykowego. Dodatkowo, respondenci w 52% deklarowali, iż podejmowali kontakty seksualne z osobami w stanie upojenia alkoholowego, zaś w 25% także odurzenia narkotykowego.

Mężczyźni odbywający karę pozbawienia wolności w 45% zadeklarowali także fakt korzystania z usług seksualnych, zaś 12,5% z nich oświadczyło, iż sami również świadczyli komercyjne usługi seksualne.

Ponad 11% respondentów zadeklarowało, iż miało doświadczenia zbiorowych kontaktów seksualnych.

Jeśli chodzi o liczbę partnerów seksualnych, to z deklaracji uczestników sondażu wynika, iż przed ukończeniem 18. roku życia 31% badanych miało doświadczenia seksualne z 2-3 partnerami, 16,9% z 4-5 partnerami, zaś 25,4% więcej niż z 5 partnerami. W przeciągu całego swego życia (średnia wieku badanych – 35,3 roku) 23,4% badanych miało doświadczenia seksualne z 4-10 partnerami, 23,9% z 11-20 partnerami, 25,4% z liczbą partnerów przekraczającą 21.

Dla pełniejszego zobrazowania ryzykowności zachowań seksualnych mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności należy podkreślić, iż większość respondentów prowadzi aktywne życie seksualne od 14.-15. roku życia. Dodatkowo, w większości deklaracji respondentów pojawia się informacja, iż poszczególne ryzykowne zachowania seksualne podejmowali wielokrotnie.

Podjmując próbę wyodrębnienia uwarunkowań seksualnych, wiążących się z wysokim stopniem ryzykowności zachowań seksualnych respondentów stwierdzono (należy pamiętać, iż przedstawione poniżej wnioski należy traktować jedynie jako sugerujące), że wyższy stopień ryzykowności zachowań seksualnych cechuje mężczyzn, którzy:

- byli przed uzyskaniem pełnoletniości ofiarami przemocy seksualnej,
- deklarują się jako osoby biseksualne, homoseksualne, które miały doświadczenia heteroseksualne bądź wyłącznie homoseksualne.

Analiza związków z poszczególnymi zmiennymi z odnoszącymi się do karalności sądowej sugeruje, iż wyższy stopień ryzykowności zachowań seksualnych cechuje mężczyzn, którzy:

- przed osiągnięciem pełnoletniości mieli konflikt z prawem i przebywali zarówno w ośrodkach wychowawczych, jak i zakładach poprawczych,
- łączny czas ich pobytu w zakładach karnych wynosi od 2 do 10 lat (powyżej tego czasu stopień ryzykowności maleje – prawdopodobnie ze względu na ciągle przebywanie w instytucjach izolacyjnych mężczyźni ci nie mieli możliwości podejmowania zachowań ryzykownych),
- trzy i więcej razy odbywali karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym,
- odbywają obecnie karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu półotwartego,
- odbywają obecnie karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania,
- przynależą do podkultury więziennej.

W czasie analiz próbowano także ustalić stopień respektowania przez mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności seksualnej normy partnerskiej (na podstawie: Imieliński 1990). W celu skonstruowania skali respektowania seksualnej normy partnerskiej przygotowano listę 27 twierdzeń odnoszących się do sytuacji łamania norm: dojrzałości partnerów, atrakcyjności, więzi emocjonalnej pomiędzy nimi, dążenia do satysfakcji seksualnej obojga partnerów, obustronnej akceptacji zachowań seksualnych, dobrowolności, nieszkodzenia zdrowiu partnera. Uwzględniając częstotliwość łamania norm przyznawano punkty (0-4 pkt). Maksymalna liczba punktów wyniosła 108. Na tej podstawie wyznaczono siedmiostopniową skalę respektowania seksualnej normy partnerskiej.

Na podstawie analiz stwierdzono, że przeważająca część badanych – niemal 79% deklaruje bardzo słaby stopień respektowania seksualnej normy partnerskiej. Jedynie w odniesieniu do niecałych 10% możemy mówić o stopniu zadowalającym w tym względzie. W szczególności deklarowano łamanie normy dojrzałości partnera i dobrowolności podejmowania kontaktów seksualnych. Analiza statystyczna związków ze zmiennymi odnoszącymi się do uwarunkowań seksualnych sugeruje, iż niższy stopień respektowania seksualnej normy partnerskiej deklarują mężczyźni, którzy:

Tabela 4

Stopień respektowania przez mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności seksualnej normy partnerskiej

Stopień respektowania seksualnej normy partnerskiej	Liczba	%
Całkowite respektowanie	2	2,8
Wysoki stopień respektowania	2	2,8
Znaczny stopień respektowania	3	4,2
Umiarkowany stopień respektowania	8	11,3
Niski stopień respektowania	35	49,3
Nikły stopień respektowania	19	26,8
Całkowite nierespektowanie	2	2,8
Razem	72	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania pilotażowego.

- byli przed uzyskaniem pełnoletniości ofiarami przemocy seksualnej,
- deklarują się jako osoby biseksualne, heteroseksualne, które miały doświadczenia homoseksualne bądź homoseksualne, które miały doświadczenia heteroseksualne.

Analiza związków ze zmiennymi odnoszącymi się do karalności sądowej sugeruje, iż wyższy stopień ryzykowności zachowań seksualnych cechuje mężczyzn, którzy:

- przed osiągnięciem pełnoletniości mieli konflikt z prawem i przebywali zarówno w ośrodkach wychowawczych, jak i zakładach poprawczych bądź tylko w ośrodkach wychowawczych,
- łączny czas ich pobytu w zakładach karnych wynosi od 6 do 10 lat,
- cztery i więcej razy odbywali karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym,
- odbywają obecnie karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu półotwartego,
- odbywają obecnie karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania,
- przynależą do podkultury więziennej.

Powyższe, wstępne wyniki badania pilotażowego sugerują konieczność podjęcia szerokich badań seksualności mężczyzn, odbywających karę pozbawienia wolności, ponieważ podejmowanie ryzykownych zachowań seksualnych i łamanie seksualnej normy partnerskiej stanowią symptomy niedostosowania społecznego i, tak jak inne, powinny być objęte procesem resocjalizacji. Jednakże tylko rzetelna wiedza na temat zjawiska warunkuje podjęcie adekwatnych i skutecznych działań resocjalizacyjnych, a taką, jak do tej pory, nie dysponujemy.

Literatura

- CEKIERA C. (1985), Toksykomania, PWN, Warszawa.
- CZARKOWSKI M. P., ROSIŃSKA M., SADKOWSKA-TODYS M. (2012), Zachorowania na choroby zakaźne i pasożytnicze, [w:] Sytuacja zdrowotna ludności Polski i jej uwarunkowania, red. B. Wojtyniak, P. Goryński, B. Moskalewicz, Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego, Państwowy Zakład Higieny, Warszawa.
- FALLER K. C. (1990), Understanding child sexual maltreatment, Newbury Park, CA.
- FILAR M. (2010), Przepęstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości, [w:] Podstawy seksuologii, red. Z. Lew-Starowicz, V. Skrzypulec, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.
- FORD N. (1991), The Socio-Sexual Lifestyles of Young People In the South West of England, University of Exeter, London 991.
- GORDON M. (2000), Psychospołeczna charakterystyka sprawców przestępstw seksualnych, [w:] Przestępcy seksualni w więzieniu. Materiały z polskoczeskiego seminarium, red. J. Nawoj, ODK SW, Kule.
- GÓRSKI S. (1985), Metodyka resocjalizacji, Wyd. IW CRZZ, Warszawa.
- IZDEBSKI Z. (2012), Seksualność Polaków na początku XXI wieku, UJ, Kraków.
- IZDEBSKI Z., WALENDZIK A. (2000), Zachowania seksualne osób uzależnionych od narkotyków, [w:] Zachowania seksualne kobiet świadczących usługi seksualne, mężczyzn homoseksualnych i osób uzależnionych od narkotyków, red. Z. Izdebski, Organon, Zielona Góra.
- KĘDZIERSKI W. (2008), Patologiczne i destrukcyjne przejawy podkultury więziennej (wybrane aspekty na przykładzie Zakładu Karnego w Rzeszowie), [w:] Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych, red. F. Kozaczuk, Rzeszów.

- KOZACZUK F. (2006), Wartości i postawy nieletnich w różnych stadiach wykołajenia społecznego, UR, Rzeszów.
- KOZACZUK F. (2009), Hierarchie wartości osadzonych, [w:] Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych, red. F. Kozaczuk, UR, Rzeszów.
- KURZĘPA J. (2007), Zagrożona niewinność. Zakłócenia rozwoju seksualności współczesnej młodzieży, Impuls, Kraków.
- LEW-STAROWICZ Z. (2004), Encyklopedia erotyki, Muza, Warszawa.
- ŁUKASZEK M. (2003), Postawy nieletnich wchodzących w konflikt z prawem wobec życia seksualnego, [w:] Wychowanie, profilaktyka, resocjalizacja. W poszukiwaniu doskonalszych systemów w skali makro i mikro, red. J. Sowa, E. Piotrowski, J. Rejman, UR, Rzeszów.
- ŁUKASZEK M. (2013), Szorstka młodość. Socjalizacyjne wyznaczniki zachowań seksualnych młodzieży (na podstawie badań wychowanków Ochotniczych Hufców Pracy), UR, Rzeszów.
- MELOY J. R. (2000), The nature and dynamics of sexualhomicide: an integrative review, „Aggression and Violent Behavior”, 5, 1-22.
- MELOY J. R. (2002), The „polymorphously perverse” psychopath: Understanding a strong empirical relationship, „Bulletin of the Menninger Clinic”, 66(3), 273-289.
- MOCZYDŁOWSKI P. (1991), Drugie życie więzienia, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa.
- PASTWA-WOJCIECHOWSKA B. (2004), Naruszanie norm prawnych w psychopatii. Analiza kryminologiczno-psychologiczna, UG, Gdańsk
- PASTWA-WOJCIECHOWSKA B. (2013), Psychopaci. Sprawcy przestępstw seksualnych, HarmoniaUniversalis, Gdańsk.
- POSPISZYL K. (2000), Psychopatia (wyd. 3), Żak, Warszawa.
- (2005), Przestępstwa seksualne. Geneza, postacie, resocjalizacja oraz zabezpieczenia przed powrotnością, ASP-PWN, Warszawa.
- PRZYBYLIŃSKI S. (2007), Podkultura więzienna – wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej, Impuls, Kraków.
- RADOCHOŃSKI M. (2000), Osobowość antyspołeczna. Geneza, rozwój i obraz kliniczny, UR, Rzeszów.
- RODGERS J. E. (1995), Narkotyki i seks, Oficyna Wydawnicza „Profi”, Warszawa.

- STANIK, J. M. (2007), *Diagnozowanie niedostosowania społecznego i asocjalności*, [w:] *Resocjalizacja*, red. B. Urban, J. M. Stanik, PWN, Warszawa.
- SZASZKIEWICZ M. (1997), *Tajemnice grypsarki*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków.
- SZYMAŃSKA J. (2002), *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*, CMPPP, Warszawa.
- URBAN B. (2000), *Zachowania dewiacyjne młodzieży*, UJ, Kraków.
- (2005), *Zachowania dewiacyjne młodzieży w interakcjach rówieśniczych*, UJ, Kraków.
- WORONOWICZ B. (2003), *Bez tajemnic o uzależnieniach i ich leczeniu*, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa.
- WYSOCKA E. (2008), *Diagnoza w resocjalizacji*, PWN, Warszawa.

Maria Łukaszek

RISK SEXUAL BEHAVIOURS OF MEN SERVING PRISON SENTENCES

Keywords: convicts' sexuality, risky sexual behaviours, partnership sexual norm, sexual violence, manifestation of prison subculture.

Risk sexual behaviours are an important element of lifestyle of socially maladjusted persons. This fact is mainly due to the following factors: the specific hierarchy of values of this group of people; dogmatic integration of their attitudes; intoxication and drug addiction; psychopathic personality structure of some of them. Risk sexual behaviours shall be treated as social maladjustment symptoms and therefore should be subject to correctional rehabilitation.

Presented results come from the pilot study conducted in 2013 in the Correctional Facility in Rzeszów. The main purpose of the research was the diagnosis of attitudes of men serving prison sentences towards sex life and sex female partners. The presented material is an attempt to answer the question about the degree of the riskiness of sexual behaviours of the investigated, the degree of respecting a sexual partnership norm by them and determinants of these phenomena.

On the basis of the analyses it was concluded that in regard to more than 46% of the respondents we can talk about an outstanding or high degree of the riskiness of sexual behaviours, in relation to 35% - a significant one, whereas only 4.2% of the examined showed a low degree of riskiness. The research found that nearly 79% declare a very low degree of respecting a sexual partnership norm. Only for less than 10% we can talk about a satisfactory degree in this regard.